

„Psalm 84 is er elke keer weer bij”

tekst Jan Kas
beeld RD, Anton Dommerholt

Aarde uit het Veluwe dorp Putten, dat verwerkt de Duitse kunstenaar Uwe Appold in twaalf schilderijen over Psalm 84. De kunstwerken verwijzen naar de razzia in Putten in oktober 1944 en de lotgevallen van de weggevoerde mannen.

Uwe Appold mengt vaker aarde met verf. Zijn recente schilderijencyclus "14/18", ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog, bevat zand van het slagveld bij Verdun. „Aarde als materiaal geeft de schilderijen een authenticiteit die je niet kunt bereiken als verf het enige uitdrukingsmiddel is.”

Met aarde van een Joodse begraafplaats vervaardigde Appold "Schweigespuren", een "requiem" van elf schilderijen waarvoor gedichten van de Joodse dichter Paul Celan de inspiratiebron waren. Vier jaar geleden werd deze serie tentoongesteld in het

KZ-Gedenk- und Begegnungsstätte in Ladelund, een dorp in Noord-Duitsland, aan de grens met Denemarken. In het herinneringscentrum hoorde Appold, die een kleine 30 kilometer verderop in de stad Flensburg woont, voor het eerst van de oktoberrazzia in Putten. „Ik kende de naam Putten wel en wist dat er in de Tweede Wereldoorlog iets verschrikkelijks gebeurd was, maar niet precies wat.”

Verzoeningsethiek

Als represaillemaatregel voor een aanslag van verzetsstrijders op een auto met Duitse legerofficieren werden in oktober 1944 in Putten na een razzia 659 mannen tussen de 15 en de 50 jaar gedeporteerd. Vlak voor hun gedwongen vertrek zongen ze in de Oude Kerk in hun dorp de verzen 3 en 4 van Psalm 84. Vijfhonderdtweeënveertig weggevoerden overleefden de razzia niet. De meesten stierven in Duitse concentratiekampen, onder meer in Neuengamme en in het naburige Ladelund, waar een werkkamp was gevestigd. De predikant van Ladelund, ds. Johannes Meyer, zocht in 1946 contact met nabestaanden van de Puttense slachtoffers. Daaruit zijn blijvende contacten tussen Putten en Ladelund ontstaan.

„Heel bijzonder vind ik dat”, reageert Appold. „Het Duitse leger

heeft in de oorlog meer huisgehouden in Europa en dorpen verwoest, ik denk aan Oradour-sur-Glane in Frankrijk en Lidice in Tsjechië. Zo'n "verzoeningsethiek" als in Putten en Ladelund, kort na de oorlog in de jaren vijftig al, ben ik nergens anders tegengekomen. Dat gebeurde nabij de Oldenlaserbrug, de plek op de weg van Putten naar Nijkerk waar de aanslag in 1944 werd gepleegd. Een

In januari was Appold in Putten. Samen met bestuursleden van de Stichting Oktober 44, die de herinnering aan de omgekomen Puttenaren levend wil houden, scheidte burgemeester Lambooy van Putten aarde voor de schilderijen van de Duitse kunstenaar. Dat gebeurde nabij de Oldenlaserbrug, de plek op de weg van Putten naar Nijkerk waar de aanslag in 1944 werd gepleegd. Een

lutheraan Appold voor de hand. Bijbelse thema's zijn hem vertrouwd: zo verbeeldde hij een twintigtal psalmen, de oudtestamentische profeet Elia en de Bijbelboeken Openbaring (met exposities op het eiland Patmos en bij het Europese Parlement in Brussel) en Hooglied. Appold heeft nog een argument. „Het is niet eenvoudig om je ogen droog te houden als je erover nadentk waartoe de nationaalsocialistische waan leidde en hoe afschuwelijk de Duitse concentratiekampen waren. De oorlogsmisdaden van de nazi's zijn een verschrikkelijke breuk in de beschaving. Het lijden is niet te schilderen. Elke poging van vandaag blijft stevast steken in een illustratieve ontsteltenis. Verf en schilderskwast komen niet bij de werkelijkheid. Er zijn verslagen, documenten, foto's, films van de verschrikkingen, die bewijst dat ze niet op te heffen.” Op de Puttense schilderijen heeft Appold bewust onleesbare schrifttekens aangebracht. „Niemand kan de boodschap ervan verstaan. Wat er in Ladelund gebeurde, begrijpen we ook niet.”

Psalm 84 kende Appold (72) als een psalm van hoop en vertrouwen. „Het is een lied van pelgrims en bedevaartgangers over de vreugde om Gods nabijheid en de bescherming des Heeren. Nu ik me vers voor vers in deze psalm

„Het was immens zwaar, ook voor de nabestaanden, maar het geloof geeft kracht om te dragen”

De geschiedenis van Putten greep Appold aan. „Onschuldige Nederlanders werden door SS-mansschappen naar het station geleid. Ze wisten niet wat hun in de concentratiekampen te wachten stond. Ze wisten niet welke betekenis Psalm 84 voor hen zou hebben. Ze wisten niet dat alleen al 111 van hen in Ladelund bij het graven van een tankval het leven zouden verliezen. Ze wisten niet dat er slechts 48 uit de Duitse concentratiekampen in hun vaderland zouden terugkeren.”

paar dagen later ontving Appold voor zijn project ook grond van de begraafplaats in Ladelund, die voor veel weggevoerde Puttenaren de laatste rustplaats is. „Aarde symboliseert hun begin en hun einde. De "Heimaterde" uit Putten is overigens lichter van kleur dan de grond waarin de mannen begraven liggen”, constateerde Appold.

Extra dimensie

De keuze voor een schilderijenreeks over Psalm 84 lag voor de

Uwe Appold: „Het lijden is niet te schilderen.”

verdiepte om ze in beelden te vatten, heeft Psalm 84 tegen de achtergrond van de verzoening tussen Putten en Ladelund een extra dimensie gekregen. Het lied is van grote betekenis, zelfs over de graven van de slachtoffers heen. De weggevoerde mannen zongen de psalm, in oktober 1950 hieven inwoners van Putten en Ladelund hem voor het eerst gemeenschappelijk aan, telkens als Puttenaren en Ladelunders elkaar ontmoeten wordt hij gezongen en gelezen

en ook in de toekomst zal dat gebeuren. De psalm is er elke keer weer bij.”

Appold schilderde twaalf doeken van 74 bij 53 centimeter, met "...die op U vertrouwt" als overkoepelende titel. „Psalm 84 heeft dertien verzen. Het eerste vers is een opschrift, een inleiding. Er bleven twaalf verzen over, voor elk vers een schilderij. Dat paste prachtig. Er zijn twaalf maanden in een jaar, fascinerend. Zo is Psalm 84 is een lied voor verleden

en toekomst, ieder jaar weer.”

In de "aardeverf" op de schilderijen kerfde Appold in het Nederlands en het Duits kernwoorden uit de psalmverzen zoals "liefelijke woningen", "altaren" en "zwaluw". Ook het woord "fontein", Quelle in de moedertaal van de Flensburger. „Zo kon ik de betekenis van de naam Putten –bronnen– in deze cyclus opnemen.”

Alle twaalf schilderijen zijn in grijze grondverf gezet, de kleur

staat symbool voor „de angst voor het leven van alledag.” De kunstwerken spreken ook van hoop, boven de verschrikkingen van de oorlog uit. Elk schilderij heeft een heenwijzing naar Openbaring 21:4. „En God zal alle tranen van hunne ogen afwissen; en de dood zal niet meer zijn; noch rouw, noch gekrijt, noch moeite zal meer zijn; want de eerste dingen zijn weggegaan.”

Appolds beeldtaal vertelt meer. Fysiek namen de krachten van de Puttenaren in de ellende van Ladelund af, maar, hoe klein ook, tot het einde toe, bemoedigde de „zekerheid des geloofs.” „Het was immens zwaar, ook voor de nabestaanden, maar het geloof geeft kracht om te dragen”, aldus Appold. Het rustpunt "Sela" in de psalm is op een van de schilderijen „als een kosmische bouwsteen” in de vorm van een boven zichzelf uitstijgende spiraal vormgegeven. Gods beschermende schild is open en transparant, het omspant de velden met aarde uit Putten en Ladelund, over grenzen heen.

Voorbeeld

Kunst is voor Appold „een medium, een middel om dingen te zeggen die men op politieke gronden niet zo makkelijk kan zeggen omdat het niet zou passen in het protocol.” „Ik lever een kleine bijdrage. De Europese geschiedenis is vol oorlogen en we maken ons druk over enge nationale gren-

zen, terwijl we zouden moeten begrijpen dat we bij elkaar horen. Vriendschap zoals tussen Putten en Ladelund hebben we meer dan ooit nodig. De bereidheid van Puttenaren en Ladelunders om de ander de hand te reiken, is een voorbeeld voor Europa.”

De schilderijen worden als illustraties opgenomen in een biografie over ds. Meyer. Auteur van dat boek is diens opvolger in Ladelund, emeritus predikant ds. Harold Richter. Deze week is het werk van Appold al te zien in Putten, in het kader van de 70e herdenking van de oktoberrazzia. In november worden de schilderijen in Ladelund gepresenteerd, bij de jaarlijkse herdenking op Volkstrauertag. Bij die gelegenheid worden ook traditiegetrouw de twee verzen van Psalm 84 gezongen. Van de schilderijen zullen er steeds zes in Putten worden tentoongesteld, en zes in de Gedenkstätte in Ladelund. Appold staat een echte wisselpositie voor ogen. „Wanneer in de toekomst bij bezoeken over en weer telkens één schilderij meegenomen en geruild wordt, blijven de nagedachtenis en de verbondenheid over en weer levend.”

De schilderijen zijn deze week te bezichtigen in het gemeentehuis van Putten, Fontanusplein 1, vanavond van 19.30 tot 21.30 uur, morgen van 20.00 tot 21.30 uur (na de jaarlijkse razziaherdenking) en vrijdag van 9.00 tot 12.30 uur.

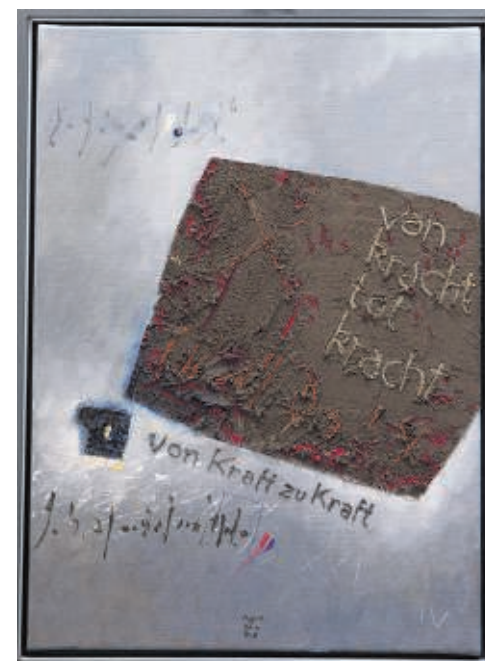
Psalm 84:3 – „voorhoven” in aarde uit Putten (boven) en Ladelund (onder).

Psalm 84:4 – een zwaluw, haar jongen en de altaren symboliseren het sterke verlangen naar de geboortegrond.

Psalm 84:7 – „fontein” en „Quelle”.

Psalm 84:8 – „van kracht tot kracht”.

Psalm 84:9 – sela.

Psalm 84:13 – „...die op U vertrouwt”.